
Történelemkönyv Közép-Európáról. A „Fin de Siècle”-től a jelenkorig

„Történelem”–„könyv”–„Közép-Európa”. A címkötő három fogalom akár már önmagában is elég ok lenne egy önálló értekezés megszületéséhez. A New Academic Press gondozásában 2016-ban megjelent, *Anton Pelinka–Karin Bischof–Walter Fend–Karin Stögner–Thomas Köhler* nevével fémjelzett „Történelemkönyv Közép-Európáról” című tanulmánykötet – számos elismert történész, politológus közreműködésével – arra vállalkozik, hogy a fent említett fogalmakat egy kötetben kapcsolja össze, ezáltal az olvasó figyelmét is felkeltse. A könyv feltárja Közép-Európa történetét a modernitásban, a „Fin de Siècle” – XIX. század végének – időszakától napjainkig.

Az alapötlet az Osztrák Tudományos, Kutatási és Gazdasági Minisztérium kezdeményezésére született. A tervet 2012-ben a Konfliktuskutatási Intézet karolta fel és az eredményeit írott formában, 2016. november 21-én, I. Ferenc József halálának 100. évfordulója alkalmából prezentálta. *Erhard Busek*, osztrák politikus – a könyvhöz írt ajánlásában – hangsúlyozza, hogy egy ilyen közép-európai „történelemkönyv”, amennyire szükséges és lehetőségeket tartogató kísérlet, olyannyira veszélyes is. Ugyanis a kötet a (közép-)európai diverzitásban rejlő egység képének – a nemzeti szuverenitásra és narratívákra épülő összeurópaiság képmásának – megragadására és hangsúlyozására vállalkozik. Közép-Európa történelméből közel egy évszázados tér-idő kontinuumot emel ki, amelyet nemzeti szinteken felülemelkedve, „összeurópai”, transznacionális módon közelít meg. A tanulmánykötet nem titkolt célja rávilágítani arra, hogy a létező nemzeti, nacionalista narratívák még gyakran ma is ellentétben állnak az inter- vagy szupranacionális történetírással. Pedig ennek feloldása nélkül nehéz, csaknem lehetetlen egy átfogó, egységes közép-európai történelemszemléletet kialakítani. A historiográfiai komparatiztika hiányában csak az egyes politikai mozgalmak kedvelt eszköze marad, vagyis a történelem aktuális politikai céloknak megfelelő átírása, egyes események kihagyása, egyoldalú, nemzeti alapo-

kon nyugvó lefestése. Pedig napjainkban, amikor a válságok és krízisjelenségek következtében megújult és újraéledt a „nemzeti önzés” élménye, szükség lenne az egyes problémák többféle nézőpont szerinti megközelítésére, újragondolására. Továbbá szükség lenne olyan – a jelen kötethez is hasonló – kísérletekre és vállalásokra, melyek számos nehézség ellenére, az elválasztó motívumok mellett keresik az összekötő szálakat regionális, nemzeti és összeurópai szinteken is.

A kötet kézhezvételekor a borítón szereplő térképészlet – főként a címben rejlő többértelműség miatt – lényeges és sokat mondó. A térkép vizualizálja, és földrajzi-politikai értelemben konkretizálja a „Közép-Európa” fogalmat. Kiderül belőle, hogy a kötet középpontjába állított „Mitteleuropa” (Közép-Európa) a XXI. század elejének politikai szóhasználatára utal, és a Habsburg-monarchia hét utódállamára, annak Bécsből és Budapestről irányított központi magjára összpontosít. Vagyis Ausztria és Magyarország mellett az egykori Osztrák–Magyar Monarchia nemzeti – cseh, szlovák, szlovén, horvát – kisebbségi státuszából – az I. világháború utáni rendezés által – kilépett, mára Európa középső régiójának államalkotó nemzeteire – nemzetiesítő államaira helyezi a hangsúlyt. Ezek a mai államok a „Fin de Siècle” időszakában történelmi közösséget alkottak. A kiválasztott hét állam közül Lengyelország, amelyre ezen meghatározás csak korlátozottan érvényes, hiszen a mai lengyel államnak 1918-ig – Galícia révén – csak egy kis területe képezte részét Ausztria–Magyarországnak. Ugyanakkor látható, hogy a kötet nem foglalkozik az egykori Habsburg-monarchia minden régiójával, mivel Románia, Ukrajna, Bosznia-Hercegovina, Szerbia és az olasz területek nemzeti narratívái nem kaptak helyet a könyvben. Mindez magyarázható azzal is, hogy – Olaszország és Románia kivételével – ezen országok már túlesnek az Európai Unió határain. Noha az uniós tagság és az országok féltve őrzött nemzeti szuverenitása között sok esetben feszültség áll fenn, mégis a nemzeti narratívákban az EU – az egykori Habsburg-birodalomhoz való tartozáshoz hasonlóan – összekötő kapocsként szerepel. A terület az EU-tagság révén ma is egy egységet alkot, bár kérdéses, hogy napjainkban mennyire erősíti vagy gyengíti a nemzeti identitásokat az európai transznacionális felfogás.

A könyv szerkezetét tekintve négy rövid – a szerkesztők és kezdeményezők részéről kísérszövegnek, előszónak és bevezetésnek szánt – kitekintést követően két fő részre tagolódik.

Az – „*Összehasonlító tanulmányok*” alcímet viselő – első fő rész hat tanulmánya közül először Anton Pelinka, Karin Stögner, Walter J. Fend és Karin Bischof egy-egy külön tanulmányban adnak áttekintést a nemzeti

narratívákra építhető, közös közép-európai történelemről, a XX. századi történelem ismert korszakhatárait, a térség politikai és kulturális fejlődését, differenciálódását követve.

Anton Pelinka Közép-Európa – és gyakorlatilag 1914–18-al bezárólag az azzal egyenértékű Habsburg-monarchia – konszenzusra épített rendjét állítja a középpontba a „Fin de Siècle” időszakától kezdve a végzetes szarajevói merényletig. Pelinka megítélésében a kiegyezéssel 1867-ben létrejövő Osztrák–Magyar államszövetség – mint alkotmányos monarchia – egy folyamatosan fejlődő demokrácia-történet, melynek „egysége” – idővel az előrelépés és változás gátjává váló – Lajtán inneni és túli részek érdeklentétei miatt megszakad. Az osztrák politológus két külön alfejezetet szán az osztrák és a magyar politikai, nemzeti, társadalmi és kulturális attribútumok bemutatására. Ausztriát be nem váltott ígéretként, míg Magyarországot elkésett és befejezetlen nemzetállamként mutatja be. Hangsúlyozza, hogy a Bécs–Budapest centrikusság idővel összbirodalmi, illetve a közép-európai transznacionális szint helyett egyre inkább nemzeti vonalon jelent meg. Ez a fajta – fokozódó – kulturális-nemzeti autonómiára való törekvés, a Monarchiában rejlő potenciálok a kirobbanó első világháborúval együtt – visszafordíthatatlanul – működésképtelenné tette. Pelinka a folyamat szemléltetéséhez külön alfejezetben mutatja be az 1900 körüli Közép-Európát, amelyre egyrészt egy világ végeként, másrészt az európai jövő előfutáraként tekint. Ezzel összefüggésben a Monarchia mintáján keresztül az Európai Unió kapcsán is fogalmaz meg tanulságokat, amely szerinte jelenleg „egy alulról felfelé irányuló folyamatban” egy hasonló „szövetségi békekonceptiót” próbál megvalósítani. Az osztrák politológus továbbá kiemeli, hogy a Monarchia szétesése – vagyis az első világháború utáni közép-európai kudarc – nemcsak egy birodalom politikai összeomlását és a népek önrendelkezésére épülő kisebb államokra való szabadalását jelentette, hanem a kollektív közép-európai identitás és narratíva elvesztését is. Szemlélteti, hogy Ausztria–Magyarország Közép-Európája egyszerűen nem passzolt – *Huntington* alapján – a „civilizációk összecsapásának” elképzeléséhez. A Habsburg-monarchia – a nemzetállami gondolkodás feloldása nélkül – sem közép-, sem összeurópai szinten nem tudta betölteni a különböző kultúrákat összekötő „híd” szerepét. A mai Ausztria és Magyarország, amelyek nevükben a Habsburg Birodalom közép-európai folytonosságát őrzik, egykori összetartozásuk tudatában is csak korlátozottan tudják a több évszázados közös történelmük értelmezését transznacionális szintre emelni. Közép-Európa első világháborús összeomlása elpusztította a „nemzetállami elhatárolódások” leküzdésére irányuló európai rend lehetőségét. A közös birodalom

gyors széthullása megakadályozta egységes közép-európai narratíva megszületését, ami nélkül csak a nemzeti áldozatvállalások és jóvátételek országokénti elbeszélése maradt.

A „Közép-Európa” olyan kifejezés, amely mindenféle definícióra nyitott. A terület nem határozható meg csak természetföldrajzi ismérvekkel. Határainak kijelölésére szükség van gazdasági, kulturális, társadalmi, politikai, pszichológiai stb. dimenziókra is. Továbbá kortól, nációtól, szemléletmódtól is függ, hogy ki mit ért Közép-Európán. Erre Pelinka is felhívja a figyelmet, miközben számos lehetséges definíció mellett meghatározza a kötet szempontjából érvényes értelmezési keretet is. Közép-Európa – akár csak egy mai posztmodern fogalom – rengeteg kettősséget és többretegűséget rejt magába. Egyesek szűk, mások tág értelmezési keretet adnak a fogalomnak. Így egyszerű meghatározás, hogy a terület az „öreg kontinensnek” a jól körülhatárolható Nyugat- és Kelet-Európa közé eső régiója. De egy másik értelmezés szerint Közép-Európának tekintjük a második világháború után, a Szovjetunió uralma alá került azon országokat is, melyek a nyugati kultúrkörhöz tartoznak. Ezenkívül tekinthetünk Közép-Európára úgy is, mint a Németország és a keleti szláv nyelvterület közötti régióra, de tágabb értelmezés szerint a Baltikumot és Délkelet-Európa országait is a fogalomhoz sorolhatjuk. *Gerhard Lehmbbruch* az egykori Frank Birodalom és a Rajna-völgy területére vonatkozó elképzelése szerint Közép-Európát, a mai politikai földrajz értelmében valahol Svájc, a Benelux államok, illetve Francia- és Németország Rajnával határos régióiban kellene keresnünk. Ehhez képest *Friedrich Naumann* 1915-ös „Mitteleuropa” c. munkájában főként gazdasági oldalról ragadta meg a fogalmat és Közép-Európát Németország, illetve a meggyengített Oroszország közötti – német érdekeknek alávetett – gazdasági térként vizionálta. *Lonnie Johnson* Közép-Európája az öreg kontinens azon kisebb államait foglalta magába, amelyeknek „balszerencsájuk”, hogy a permanens német és orosz nagyhatalmi törekvések közé kerültek. A Közép-Európa fogalom diverzitása kapcsán *Gyáni Gábor* értekezésében említi még *Hanák Péter* és *Szűcs Jenő* Európa-értelmezéseit is. Előbbi a Közép-Európa – az imaginárius régió című tanulmányában – többek között – találoán fogalmazta meg, hogy: „talán komprégió a miénk, amely a nyugati és a keleti part között hanyódik. Vagy talán mozduatlan a komp, amelyet hol az egyik, hol a másik part zár körül, és juttat zátonyra.” Ezzel összefüggésben pedig Szűcs Jenő *Vázlat Európa három történeti régiójáról* című esszéjében írt arról, hogy Közép-Európa és benne Magyarország hiába szovjet blokkhoz tartozó, orosz megszállás alatt álló régió, nyugati orientációja okán (soha) nem (volt) része a Keletnek. Az álta-

la megnevezett Közép-(Kelet-)Európa, mint köztes régió, egy olyan terület, amely önmagában nem, csak a Nyugathoz és a Kelethez viszonyítva ragadható meg. Közép-Európát alapvetően mindenkor a nyugati mintakövetés jellemezte, de egyaránt ötvözött magába keleties viselkedésformákat is. Ez az a terület, amely a Nyugat és Kelet közötti áramlás, egymásra hatás köztes és egyúttal transzferzónája is. Magyarország a rendszerváltással vált el de facto is a szovjet Kelet-Európától és helyzete mára – perifériaként ugyan, de – a nyugati fejlődési keretben stabilizálódott.

Karin Stögner a közép-európai narratíva fejlődéstörténete kapcsán, a két világháború közötti időszakot vizsgálva hasonló következtetésekre jut. Stögner az 1920–30-as évekre a nemzetközponitú kollektív identitások erősítésének időszakaként tekint. Hangsúlyozza, hogy Közép-Európában a sokszínűség, a birodalmi tapasztalatok és a nemzeti bizalmatlanság miatt a nacionalizmus – a nemzeti hovatarozás – nem állami léthez kötött, hanem etnocentrikus volt. Felhívja a figyelmet arra, hogy a régióban a polgárság gyengesége – Csehszlovákia kivételével, ahol erős középosztály alakult ki – lehetővé tette a nemesség számára, hogy fontos szerepet játsszon a nemzetiesítés folyamatában. Ezáltal Közép-Európában a nacionalizmus éppen attól a „modernizáló elemétől” távolodott el, amely Nyugat-Európában létrehozta az államnemzetet. Stögner időben a második világégés kirobbanása felé haladva kitér az 1930-as évektől létrejövő és egyre erősödő autoriter, antiszemita rendszerek térnyerésére is.

Walter J. Fend tanulmánya a második világháborút követő időszakot vizsgálja 1989-el bezárólag. Kiemeli, hogy a régió lakosságának valódi homogenizációját a korszak kitelepítései és a kivándorlásai valósították meg. Az értekezés a hatalmi konszolidáció és blokk-képződés több periódusát is szemügyre veszi. Az általa „antifasiszta mézesheteknek” nevezett rövid ciklus után következő sztálinizmus, az etnikai és ideológiai homogenizáció céljából a maga barát–ellenség dichotómiájával és a tőkés elleni propagandájával pellengére állította a régi rendszer hőseit. Erre építve az antiszemita – tisztogató – kampányok is könnyen beindíthatók voltak, amelyek a párton belüli konfliktusok felszámolását és a nem kívánatos válságok feloldását is megkönnyítették. Fend további alfejezetekben foglalkozik az új és régi ellenségek, valamint traumák kérdésével, a nemzeti ellenállás mítoszokkal, az antiszemitizmus és holokauszt emlékével, nemzeti narratívákba való beillesztésével vagy kihagyásával. Ezzel kapcsolatban jegyzi meg, hogy egyes országokban tabuként, máshol etnikai jellemzőitől megfosztva jelenik meg a holokauszt története. Ezt követően Fend még szól a reform, a lázadás és a rezignáció hármásáról is és azon vákuum kitöltéséről, amelyet

a keleti blokk – vagyis egy ország hegemoniája alatt álló transznacionális közösség – kudarca és bukása hozott létre.

Karin Bischof tanulmánya a keleti blokk összeomlását követő fejleményeket tárgyalja. Kitér a rendszerváltásokat követő átalakítási fázisok nemzeti narratíváinak folytonosságára és töredezettségére, valamint a nemzetépítés folyamatára és a kisebbségi jogok (ki)fejlődésére. Középpontba állítja az „Európába való visszatérés” narratívájának és a régi történeti elbeszélések folytatásának egyidejűségét, illetve az előbbi megkérdőjeleződését.

Dieter J. Hecht – Louise Hecht – Eleonore Lappin-Eppel összehasonlító tanulmánya a Habsburg-monarchia zsidóival, azok utód-államokbeli történetével foglalkozik. Nemzeti szinteken a legfőbb állomásokat emelik ki 1918-tól az ezredfordulóig, benne a fokozatos emancipációra, az asszimilálódásra, az üldözésekre, a kivándorlásra, a megkülönböztetésre és a holokausztra helyezve a hangsúlyt. Megállapítják, hogy a zsidóság emlékét minden országban az emlékezet és az elnyomás dichotómiájával lehet jellemezni. A szerzők bemutatják a közép-európai zsidóság fejlődésének összehasonlító vázlatát és az aktuális lehetőségeket is taglalják.

A Monarchia eleve többnemzetiségű állam volt. Az etnikai és kulturális sokszínűség egy multikulturális politikai egységgé tette a birodalmat, amelynek Lajtán inneni és túli felében mégis másképp gondolkodtak a kisebbségekről. Magyarországon az egy politikai nemzet elképzelése volt meghatározó, vagyis az állam a domináns nemzethez tartozónak tartotta a vallási, etnikai szempontból eltérő kisebbségeket. Az uralkodó elit szerint csak a magyar nemzet létezik. A nem magyarok hiába tiltakoztak, azonosulniuk vagy asszimilálódniuk kellett a többségi magyar elvárásokhoz. Ausztria jobban bánt a kisebbségekkel és hivatalosan a „nemzetiségek” társulását értette a politikai nemzet alatt. Bár láthatóan az osztrák birodalomfél politikai struktúráját – szemben a magyarral – nem a kisebbségek rovására épülő nemzeti hegemoniára tervezték, a koncepcióban rejlő „szövetségi állam” potenciálját a növekvő nacionalizmus, a „nemzetiségek” kompromisszumának csökkenő hajlandósága miatt mégsem tudták kihasználni.

Az, hogy a zsidóság – és némileg velük együtt a kisebbségek – örökségének nemzetközi vizsgálata is helyet kap a kötetben, külön is jelentős. Hiszen csak a XX. század történelmét végiggondolva, ismert formula, hogy a nacionalizmus kéz a kézben jár a kisebbség-ellenességgel, idegengyűlölettel, továbbá az antiszemitizmussal. Ezen szoros összefonódás pedig a „Fin de Siècle” időszakától kezdődően erőteljesen meghatározta, különösen azon kisebbségek helyzetét, akik – *Broubaker* elméletéből kiindulva – nem rendelkeztek olyan „anyaországgal”, mely megvédte volna őket és,

amelynek harca veszélyt jelenthetett volna a kisebbségeit diszkriminációval sújtó államalkotó nemzet számára. A Broubaker-i álláspont szerint minden állam nemzetiesítő, de nem mindegy, hogy miként és mennyire. Az állam, az anyaország és a nemzeti kisebbség hármaskonfigurációján belül számos kontextusfüggő stratégia létezik. Vagyis a nacionalizmust nem a nemzetek hívják életre, hanem a politikai mezők egyes típusai termelik ki.

Az értekezés kiemeli azt is, hogy a homogenizálást szorgalmazó többségi társadalom kényszerintézkedései a XX. században, az állampolgárságukat permanensen bizonygatni kényszerülő kisebbségekre súlyos csapást mértek. Különösen a zsidókat és a romákat érte az a vád, hogy a kozmopolitának és internacionalistának titulált élet- és szemléletmódjuk miatt nem képesek „beépülni” az adott nemzeti nacionalizmusba. Ez a nemzeti kultúrába beilleszkedni nem tudás vádját a cionizmus európai fejlődéstörténetében kiemelten fontos szerephez jutott, míg az európai romák esetében ilyen saját nemzetállam kialakítását célzó politikai mozgalom nem alakult ki.

Ezt követően *Thomas Köhler és Christian Mertens* tanulmánya zárja le az első részt, amely Bécsset, mint a XIX–XX. század fordulójának metropoliszát a „zenik mentsváraként” jellemzi. Hiszen a császárváros cél- és egyben kiindulópontja is volt számos migrációs hullámnak. A szerzők főként statisztikai adatokra építve emelik ki a korabeli migrációs megközelítés(ek) idegengyűlölő és kozmopolita aspektusait.

Az „Ország-tanulmányok” címet viselő második fő rész hét tanulmánya áttekintő jelleggel az egyes nemzeti narratívákra helyezi a hangsúlyt – Csehország, Szlovákia, Magyarország, Szlovénia, Horvátország, Lengyelország és végül Ausztria egy-egy neves történészének, politológusának köszönhetően. Ezen rész érdekességét adja, hogy négy tanulmány – közülük a magyar narratívát közlő Gyáni Gábor értekezése is – egy rövid német nyelvű rezümét követően angolul került a kötetbe.

Gyáni Gábor tanulmányának már a címe – *A magyar történelem kultikus és ironikus víziói* – is jelzésértékű. A relatíve tömör értekezés széles historiográfiai és elméleti alapokon nyugszik. A szerző a magyar történelem fordulópontjait emeli ki, azok nemzeti narratívába való illeszkedése, áthagyományozása, illetve rehabilitálása szempontjából. Felhívja a figyelmet arra, hogy a történelem mitizálása a XX. századi magyar történelem, különösen Trianon kapcsán fontos szerephez jutott, az ehhez kapcsolódó revizionizmus idővel a Horthy-korszak irredentizmusához vezetett. Ez a Trianon-narratíva hozzájárult Magyarország II. világháborúba – vagyis a Jugoszlávia és Szovjetunió elleni német támadóháborúba – való belépéséhez is. Gyáni mindezek mellett a magyar holokausztnak is központi szerepet szán. Meg-

világítja, hogy a tömegyilkosságokban való magyar részvétel előzménye a Horthy-éra zsidóellenes törvényhozásában keresendő, hiszen a zsidók megbélyegzése már sok évvel a német csapatok megérkezése előtt elkezdődött. Az akadémikus a nemzeti narratíva szempontjából rámutat még az 1956-os események jelentőségére is. Elemzi az '56-os forradalom szerepét az 1989/90-es demokratikus átalakulással összefüggésben. A rendszerváltás előtti időszakból kiemeli Nagy Imre rehabilitálását, szerepének újraértelmezését, valamint a Kádár János személyében rejlő kettősséget, vagyis a szovjet diktátumok végrehajtójaként és a szerény gazdasági jólét garantálójaként ismert pártvezér szerepének ellentmondásait. Emellett a szerző kitér még az Európa-orientáció okaira és következményeire is, ezzel kiemelve a feszültségekkel terhes nemzeti és európai történelemszemlélet alakulását.

A kötet több ponton is hangsúlyozza, hogy a nemzeti és a globális, nemzethatárokat is átívelő narratívák részben versenyeznek egymással, részben kiegészítik egymást. Idővel egyes elemeik a politikai, gazdasági, kulturális, társadalmi változások, törések következtében marginalizálódnak, elveszítik jelentőségüket. Ezáltal egyrészt kimaradnak, vagy egyre kevésbé kerülnek kifejtésre a narratívákban, másrészt pedig új elemekkel bővülnek. A kötet ezt a folyamatos narratíva-átalakulást szem előtt tartva differenciáltan veszi szemügyre a domináns, illetve alárendelt nemzeti narratívák fejlődését és konszolidációját, kiemelve a váratlan eseményeket, töréspontokat és ambivalenciákat. Ezáltal megnyitja a lehetőséget a nemzeti narratívák komparatistikájára előtt. Az egyes tanulmányok az összehasonlításon túllépve, a *Verflechtungsgeschichte* (*Histoire croisée*) módszereinek segítségével törekszenek feltárni, a geopolitikai értelemben vett Közép-Európában a nemzetállami határokon túlnyúló kölcsönös kapcsolatokat, kölcsönös függőségeket és hasonlóságokat.

A nemzeti elbeszélések reneszánsza, valamint az adott nemzetállam európai uniós csatlakozása és EU-politikája gyakran ellentmond egymásnak. Közép-Európa nemzeti narratívái versenyeznek az áldozat szerepéért. A történelemben minden nemzetnek megvan a maga évszázadokra visszavezethető nemzeti katasztrófája – mint a magyaroknak Mohács vagy a cseheknek Fehér-hegy – és ezek nemzeti emléke. A XX. században Trianon (1920), illetve Csehszlovákia számára München (1938) töltenek be hasonló funkciót, egy igazságtalan diktátum képében. De kinek igazságtalan? – teszi fel kérdésként a kötet.

Trianon és München példáján szemléltethető a közép-európai nemzeti áldozat-elbeszélések és az összeurópai látásmód ellentéte. Ugyanis az 1918-ban megszülető Csehszlovákia számára Trianon a nemzeti narratívá-

jában teljesen más – egyfajta pozitív – jelentőségű eseményként szerepel, a máig ható magyar áldozati narratívával szemben. Ugyanez fordított előjellel is igaz az 1938 szeptemberében Münchenben aláírt egyezmény kapcsán. Ez magyar perspektívából a trianoni igazságtalan rendezés részleges kárpótlását, míg Csehszlovákia számára az 1918-tól íródó önálló történelem felszámolásának kezdetét jelentette.

Ezek a sokszor egymásnak ellentmondó nemzeti áldozatvállalások gyakori alapot adnak a nemzeti összeesküvés-elméletek kialakulásának. Ahogy például a magyar nemzeti narratívában a trianoni döntés „miértje” kapcsán nem kap helyet azon nézőpont, hogy Csehszlovákia létét a nagyhatalmak geopolitikai érdekei kívánták meg. Továbbá az sem, hogy az események alakulásában nagy jelentősége volt Tomás Masaryk presztízsének és tárgyalási készségének is. Ugyanakkor persze ezen logikus magyarázatok – az összeesküvés-történetekkel szemben – sok esetben kevéssé tűn(het)nek meggyőzőnek. Magyarország és Csehszlovákia konstellációjában a trianoni és a müncheni egyezmények áldozati elbeszélésének politikai háttere eltérő, így közvetve más-más hatással van a nemzeti narratívákra. Mindezek mellett az osztrák áldozatszerep története is érdekes. Ausztriában az első világháborút lezáró békeszerződés (1919, Saint-Germain) miatti felháborodás érzése 1945 után jelent meg újra, ami Ausztria náci Németország általi elfoglalásából (1938, „Anschluss”) és az első köztársaság összeomlásából fakadt. Az 1943-as moszkvai nyilatkozat alapján 1945 után Ausztria önmagára, mint „Hitler első áldozatára” tekintett, amely az 1970-es évek végéig az osztrák nemzeti identitás gerincét adta. Ekkor kezdődött meg az osztrák nemzetiszocialista múlt és aktív részvétel historiográfiai dekonstrukciója.

Összességében elmondható, hogy a XX. században Közép-Európát a megosztottság jellemezte, ami azonban egyúttal össze is kapcsolta az államokat. A múlt század történéseit természetesen az egyes államok másként élték meg, más tapasztalatokat szereztek, de egy ponton – a kommunizmus révén – még hosszú időre összekapcsolódtak. Ugyanis 1989–90 mint korszakhatár – Ausztria kivételével – egy 1945 után kialakult egységes közösség felbomlását jelentette. Ebből a közép-európai régiót összekapcsoló tapasztalatból Ausztria kezdettől fogva ki volt zárva. A többi államnak a Szovjetunió hegemoniája alóli felszabadulása tévesen „visszatérés” volt Európába, legalábbis az EU narratívája szerint. A posztkommunista közép-európai országok EU-integrációjának visszatérésként való értelmezése egy félreértésen alapuló elbeszélés, mivel az Unió Európája új Európaként értette magát, és így senki sem tud oda „visszatérni”. Noha ez az új európai narratíva sem helyettesítheti a kommunista diktatúra által előidézett közös

alapot, azonban alkalmas lehet(ne) arra, hogy a nemzeti narratívák egymás ellen irányuló éleit tompítsa, és helyette megpróbálja „egységet teremteni a sokféleségben”. Az Unió – Közép-Európa politikai valóságát tekintve – csak „elképzelt” egység, de mégis egy olyan konstrukció, amely – a nosztalgikus elemeken túl – alkalmas lehet valamiféle egységesítésre.

A kötet – sajnos – még ma is csak kísérlet lehet a – néha kissé idealizált – nemzeti elbeszélések kizárólagosságából való kiszakadásra. Egy olyan több évszázados nemzeti keretekben gondolkodó történetiszemléleten való túllépés egyik nyitánya, amely európai, globális dimenziókat nyithat a maga nemzeteken átívelő, integráló, történeti összefüggéseket és összefonódásokat láttatni akaró szemléletmódjával.

Anton Pelinka – Karin Bischof – Walter Fend – Karin Stögner – Thomas Kohler (Hg.):
Geschichtsbuch Mitteleuropa. Vom Fin de Siècle bis zur Gegenwart. (Történelemkönyv
Közép-Európáról. A „Fin de Siècle”-től a jelenkorig) New Academic Press, Wien, 2016.
398 o. (ISBN: 978-3-7003-1951-1)

Nagy Adrienn